

Живан Милицавац

МАТИЦА СРПСКА ПРЕМА ВУКУ И ЊЕГОВОЈ КЊИЖЕВНО-ЈЕЗИЧКОЈ РЕФОРМИ

1

Када се говори и пише о Вуковој борби за реформу књижевног језика и правописа не може се мимоићи Матица српска. То и није никада био случај. Напротив! Веома често се цела борба око језика и правописа упрошћено сводила на два „фронта”: на једној страни Вук, на другој Матица српска. Такво схватање упорно се одржавало веома дуго, све до наших дана.

Та појава може се, чини ми се, тумачити чињеницом да је Вук, као што је опште познато, био не само средишња личност него и једини носилац борбе за реформу језика и правописа, с једне, и да је Матица српска од свога постанка па све до друге половине XIX века била централна, а дуго времена и једина, културна и књижевна организација Срба, с друге стране. Сем тога, један од оснивача Матице и први њен председник, Јован Хаџић, водио је полемику са Вуком око правописа, а успут и око неких језичких проблема, пуну деценију, од 1837. године, када је објавио своје *Ситнице језикословне*, па све до 1847, када је Вук штампао свој последњи одговор под насловом *Утук III језикословниј* од М. Светића. Личност Јована Хаџића (М. Светића) везивала се за цело то време за Матицу, иако ју је овај напустио још 1832. године, дакле знатно раније но што је започео полемику с Вуком.

У разматрању ове појаве у нашој културној историји често се сметало с ума или се стављало у други план, да су изван Матице и изнад ње постојали далеко моћнији фактори који су утицали на однос Матице према Вуковој реформи. То је, у Аустријској Монархији, била у првом реду Црква, затим племство и крајње десно крило српског грађанства, а у Србији кнежевска власт. Сем тога, постојао је, нарочито код српског грађанства у Аустрији, притисак традиције, наслеђене културе, и још посебно подозрење према свему што је долазило из Беча а имало окус унијатских настојања.

Према томе, у време распламсавања борбе за српски језик и правопис Вук је имао најжешће противнике у митрополиту Стратимировићу и Сави Текелији, у Аустрији, и кнезу Милошу, у Србији. Јован Хаџић, првобитно одани Вуков поштовалац а потоњи противник, био је само грлати гласноговорник тадашњих моћника како с ове тако и са оне стране Саве и Дунава.

2

У првом тренутку Вукова појава била је не само лепо прихваћена, него и топло поздрављена. У Вуку је цењен један, и једини представник устаничке Србије који се сав посветио културном раду, пошто је на путу од Лукијана Мушицког у Карловцима и Саве Мркаља и Луке Милованова у Пешти, до Јернеја Копитара у Бечу схватио и важност народних песама и значај народног језика за излазак из маглина средњовековља на савремену светску културну позорницу.

Вуков рад на прикупљању народних песама и умотворина наишао је на одобравање и признање не само од целокупне тадашње српске интелигенције, него и од стране Текелије и Стратимировића. До извесног раслојавања почело је долазити међутим већ у „Новинама сербским” Димитрија Давидовића, 1815. године, после Вукове критике Видаковићевог романа *Усамљени јуноша*. До потпуне конфронтације доћи ће убрзо потом, после појаве *Српског рјечника* 1818. године. Тим својим капиталним делом Вук је изазвао гнев митрополита Стратимировића и великог дела клира, а такође и најконзервативнијег дела грађанске класе, не само због „срамотнијех ријечи”, како је сам означио речи које су изазвале саблазан, него нарочито стога што је он већ тада био скоро сасвим довршио своју језичко-правописну реформу, којом је задирао много даље и дубље но што су носиоци тада владајуће идеологије били спремни да допусте.

Занимљиво је ипак да Вук није долазио у отворен сукоб ни са Стратимировићем ни са Савом Текелијом, а већ веома је добро познао да је са кнезом Милошем одржавао добре односе и када је овај био на власти и када је био изагнан из Србије. Копља су се ломила преко Матице српске, која је, имајући у рукама књижевни орган – неко време једину публикацију у Срба – могла да допринесе Вуковој победи или да јој стоји на путу.

Оснивач и први уредник „Српског летописа” Георгије Магарашевић, био је Вуков пријатељ и присталица још из времена „Новина сербских”. Он је уз Вука стајао у његовој полемици са Видаковићем и Јоакимом Вујићем; с њим је успоставио и лично познанство и пријатељство, које је остало непомућено све до пред крај Магарашевићевог живота; за њега је калиграфски израдио слово *ђ*, за које је нацрт начинио Лукијан Мушицки.

„Летопис” ипак није постао Вуков књижевни орган. Магарашевић је знао какве су прилике код Срба, те није ни помишљао да са часописом начини неку радикалнију реформу. Уз то, ни сам није био уверен да је Вук нашао коначна решења за сва нерешена питања у тадашњем српском језику. Ипак он је начинио један корак у томе правцу. Први и последњи: избацио је знак „дебело јер” (*ѣ*) као сасвим сувишан, а у календару, који је донео уз прву свеску, имена светаца је посрбио. Грешке начињене у календару биле су само спољашњи повод за гнев Митрополита Стратимировића. Стварни разлог био је у томе што је кроз покренути часопис провејавао нови дух, веома близак оном који је провејавао из Вукових дела. Отуда је митрополитова срџба на „Летопис” и Магарашевића остала и даље, иако је из часописа избачен календар, и то за свагда, а враћено фамозно „дебело јер”, које је представљало симбол, ознаку, легитимацију присталица дотадашњег стања у књижевности и језику.

Вук је имао разумевања за Магарашевићеве тешкоће и прихватао је „Летопис” онакав какав је био, као што је у своје време прихватао и „Новине сербске”. Само, док је у „Новинама” био чест сарадник, а једно време, у одсуству Давидовића, и уређивао их, у „Летопису” није објавио ни једног ретка под својим именом. Ипак, он је Магарашевићу покаткад достављао материјал и податке које је овај увек радо користио. Није му сметао ни Магарашевићев језик, доста архаичан и у сваком случају веома различит од онога којим је он говорио и писао; знао је да језик „Летописа” не може бити друкчији, јер су тако говорили и писали сви писци онога времена, али им је зато пребацивао да не познају свога матерњег језика; није критиковао ни правопис којим је часопис штампан, јер је био свестан да Магарашевић не може и не сме да од њега одступа. Њему је било по вољи што Магарашевић прати његов рад и с њим упознаје своју читалачку публику. Са пуно срџбе је, међутим, реаговао када би овај пренео из страних публикација белешку која по Вука није била најповољнија или када би се – што је, истина, бивало веома ретко – критички осврнуо на неки његов рад. Тако је у једном писму своме

пријатељу Адаму Драгосављевићу рекао за Магарашевића и њему сличне да су то „несрећни људи, који су ум свој дали под аренду, па сад морају да мисле и да чине како други оће”. Вук је ту био неправедан, јер је знао да Магарашевић, као професор Новосадске гимназије, зависи од Патроната и од Стратимировића, али да своју мисао никада није потчинио моћницима, јер не би за Вука чинио оно што је чинио, нити би у своме часопису написао да ће „временом оно бити, што бити мора”, дајући тиме до знања да је убеђен у победу најављене реформе. Тако су се Вук и Магарашевић разишли пред саму Магарашевићеву смрт, али не из принципијелних разлога, због разилажења у гледању на проблеме језика и правописа (иако су разлике између њих постојале), него више због повређене Вукове сујете.

4

Магарашевићеви наследници, Јован Хаџић (Милош Светић) и Теодор Павловић, настојали су да наставе Магарашевићеву „средњу линију”. Ствари су, међутим, пошле другим током.

Хаџић, који је у време „Новина сербских” и у часу покретања „Летописа” био Вуков поштовалац и следбеник, веома се брзо преобразио у његовог противника. Тај преокрет најавио је у трећој свесци „Летописа” у којој је објавио *Палинодију*, покајничку песму, а у славу „дебелог јера”. Иако се у питањима језика начелно нису много разилазили (и Хаџић је био за народни језик у књижевности), у питањима правописа стајали су на два супротна стајалишта: док је Вук био за фонетски („пиши као што говориш”), Хаџић се истакао као борац за етимолошки правопис. Хаџић је сматрао себе, као у своје време и Стратимировић, позваним да о језику расправља са исто онолико ауторитета као и Вук. И више од њега, јер је иза себе имао факултетску наобразбу, а уз то био веома цењен и као писац. И један и други остали су, као што је познато, на супротним позицијама до краја живота.

Теодор Павловић, који је 1832. преузео уређивање „Летописа”, није много ценио Хаџића и његове *Ситнице језикословне*, које су се појавиле 1837. године, оценио је као рад без икакве вредности, али та његова осуда Хаџића-филолога није представљала значајније приближавање Вуку. Напротив! Под утицајем богатог и моћног Саве Текелије, који је 1838. године постао председник Матице, ствари су кренуле сасвим другим током.

Вук је преурањено осудио Хаџићеву Матицу да је хтела да се начини „ученом партијом”. То је стварно хтео да начини од ње тек Сава Текелија.

Он је од Матице желео да начини академију наука чији би основни задатак био неговање „словенског” језика у књижевности, дакле у делима писаним за „учену класу”. Ипак, није тражио да се „Летопис” претвори у орган те „учене класе” и да доноси текстове писане „славенским” језиком. Штавише, прихватио је сугестију Теодора Павловића и интелектуалаца око Матице да се учине напори како би се дошло до граматике „сербског” језика. И Павловић је био за народни језик, али је, попут већине тадашњих интелектуалаца, сматрао да он сам по себи није довољан за изражавање суптилних осећања и апстрактних појмова. Стога је био за то да се те „празнине” попуне речима из славеносрпског, у чему се веома разилазио с Вуком. Како је шароликост у начину писања већ свима сметала, Текелија је 1840. године иницирао оснивање *Комисије за учебне предмете* са првенственим задатком да утврди правила о писању којих би се имао држати како „Летопис” тако и Павловићеви листови („Сербске народне новине” и „Народни лист”). Иако је на челу те Комисије стајао Вуков пријатељ Платон Атанацковић, иначе „вториј председатељ” Матице, а у њој били још и Јован Берић и Јован Суботић, којима су Вукове идеје биле веома блиске, Вук се није надао ваљаном и пожељном резултату. Он је само молио Атанацковића да не направе нешто што би служило као ругло и било на срамоту и Комисије и Матице, а изразио је жељу да се у Матичином органу дозволи објављивање радова онако како их њихови аутори пошаљу, уверен да би временом превагнули писци са његовом ортографијом. То, дабогме, није прихваћено. Штавише, Текелија је у своме тестаменту обавезао Матицу да не одступа од „славенског” начина писања, иначе ће је лишити благодети које је уживала у његовој задужбини.

Текелијин сан о претварању Матице српске у академију наука и увођење „славенског” језика у књижевност напуштен је одмах после његове смрти (1842), али је остала обавеза о правопису. Све је, према томе, остало по старом све док се Матица налазила у његовој задужбини у Пешти, дакле до пресељења у Нови Сад (1864).

Исте године када је умро Текелија, за сталног уредника „Летописа” изабран је Јован Суботић, који је и раније помагао Павловићу у уређивању. Млад (имао је тада свега 25 година), интелигентан и напредних идеја и погледа, он је од „Летописа” начинио модерну књижевну ревију. Он је у народној поезији видео не само изванредан уметнички израз на-

родног генија, него и узор за уметничке ствараоце. Његов језик скоро сасвим се приближио чистом народном говору, а и у свему осталом Вукове идеје нису му биле туђе. И он је био члан Текелијине Комисије за учебне предмете, али као ни Атанацковић није могао ништа учинити против Текелијине воље. Тако исто и у „Летопису”. Он је о томе касније писао у својој Аутобиографији: „Што се мене тиче, ја нисам противан азбуци Вуковој; али се нисам могао њом служити, јер је Сава Текелија био сасвим против ње заузет тако, да ми је као уреднику Српског Летописа једаред начисто ради тога писао, да, ако се буде Летопис језиком и азбуком Вуковом служио, он одвлачи своје руке од Матице.” Да су те његове речи, записане у старости, биле истините, казује и чињеница да је он већ 1846. године, у св. IV „Летописа”, одао признање Вуку не само као скупљачу народних песама и писцу, него и као језичком реформатору: „Ту је он првиј самим чистим народним језиком писати почео, и једнако писао”. И сам Вук је био изненађен обилним Суботићевим признањима и похвалама, јер се није надао, како је сам изјавио, да ће се у Матици за његова живота тако писати. Суботић је, најзад, 1847. године, као цензор српских књига у Пешти, дао одобрење за штампање Даничићеве књиге *Рат за српски језик и правопис*, које Даничић у Бечу није могао добити.

6

Нешто се у Матици почело, према томе, знатно мењати уочи револуционарних гигања Четрдесетосме. У корист Вукову, разуме се. Тада је на челу Матице стајао Павле Трифунац, који је, као и многи, ценио Вука, а у језичка питања није хтео да се меша; потпредседник је био Петар Демелић, Вуков лични пријатељ, један од веома активних чланова Матичине управе, Димитрије Вељков, такође је био Вуков поштовалац и пријатељ; у Матици је радио као службеник Субота Младеновић, такође осведочени вуковац; уредник „Летописа” био је Јован Суботић. Најуздржљивији према Вуковој језичко-правописној реформи био је још само Матичин секретар Теодор Павловић, мада је и он Вуку признавао његове огромне заслуге на књижевном и културном пољу. То раслојавање у Матици показало се нарочито приликом изласка из штампе Вуковог превода *Новог завета* 1847. године. Та књига је изазвала буру у црквеним круговима и у редовима конзервативног грађанства. Београдска „Подунавка” ју је оштро напала, а Павловић је ту критику прештампао у своме „Сербском народном листу”. Матица српска није реаговала. Кратко време након тога она је добила писмо од Милоша Обреновића у коме је енергично захте-

вао да Матица дигне свој глас против тога превода, чак под претњом да ће је, ако то не учини, „изобличити код нашега света”. На тај захтев екскнеза Милоша Матица је дала достојанствен одговор на седници од 8. јануара 1848. године: „Закључено је исто Књаза Милоша писмо у Србском овогодишњем летопису печатати; што се пак тиче јавне против истог превода рецензије, будући се Матица не може упуштати у рецензију тога, да ли превод тај веру нашу подкопава или не? које у круг духовне власти спада, из овога узрока не може Матица овом позиву Његове Светлости удовлети; касателно пак чистоте језика, Матица очекива от поједини членова своји да из овог погледа сами превод тај достојној критики подвргну.”

Учинило се стога да ће после револуције бити могуће спровести жељену реформу у Матици, тим пре што је из ње отишао њен дугогодишњи секретар Теодор Павловић. Покушај Јована Ђорђевића, када је 1857. године дошао за Матичиног секретара и уредника њеног „Летописа”, завршио се међутим потпуним неуспехом: у Матици је још увек била јака група која се плашила увођења „новотарија”, тим пре што би се тиме кршила изричита наредба Текелијина, у чијем дому се Матица још увек налазила.

До пуне победе Вукових идеја у Матици дошло је по њеном пресељењу из Пеште у Нови Сад, 1864. године. Матица, истина, ни тада није донела одлуку да се Вуков правопис званично примењује у њеним публикацијама, али је прихваћено решење које је у ствари значило то исто: званичан правопис у Матици биће онај који употребљава њен садашњи секретар, а радови ће се штампати онако како их напишу њихови аутори. Знало се међутим да је секретар Антоније Хаџић, као и његов претходник Јован Ђорђевић, присталица новог, Вуковог, начина писања, и знало се такође да је на културну позорницу ступила нова генерација писаца, вуковски оријентисана. Та одлука представљала је прихватање Вуковог предлога из 1842. године, дабогме у сасвим новим условима и приликама.

Усвајање Вуковог писма и правописа у Матици српској имало је веома великог одјека међу писцима и школованим људима са обе стране Саве и Дунава, па и на оне који су држали политичку власт у својим рукама: Вуков правопис добио је 1868. године „право грађанства” и у Кнежевини Србији.

Живан Милисавиц

ОТНОШЕНИЕ МАТИЦЫ СЕРБСКОЙ К ВУКУ КАРАДЖИЧУ И ЕГО
ЛИТЕРАТУРНО-ЯЗЫКОВОЙ РЕФОРМЕ

Резюме

Когда речь идет о борьбе Вука Караджича за реформу литературного языка и правописания, без Матицы сербской не обойтись. Вся борьба, связанная с языком и правописанием, часто сводилась к двум „фронтам”; на одной стороне стоял Вук, на противоположной – Матица сербская. Такой изгляд на данную проблематику продержался до наших дней. При рассмотрении данного явления часто упускалось из виду или откладывалось на второй план то, что вне Матицы сербской и над ней существовали гораздо более сильные факторы, оказавшие влияние на отношение Матицы к реформе Вука Караджича.